

ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ НОРМИ МІЖНАРОДНОГО ТА ВІТЧИЗНЯНОГО ПРАВА

В статті розглянуто проблему торгівлі людьми як форми сучасного рабства. Досліджено історію явища торгівлі «живим товаром» в різні епохи та в різних країнах. Проаналізовано норми міжнародного та вітчизняного права по боротьбі з работоргівлею. Досліджено усі види та форми рабства в сучасному світі.

Ключові слова: торгівля людьми; рабство; міжнародно-правові документи.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В житті сучасного суспільства особливо гостро постала проблема пов'язана з рабством. Особливо велике розповсюдження цей негативний процес отримав у середовищі молодих жінок і дітей. Статистика засвідчує, що середній вік людей потрапивших у рабство – 12 років, а в деяких містах нашої країни ще менший – 9–12 років. Останнім часом в Україні спостерігається небачене зростання потрапляння в рабство. Вирішувати дану проблему, необхідно із виявлення груп ризику. Та торгівлю людьми не можна вважати надбанням сучасності. Рабство, як явище виникло в свій давнині, й існує в різних формах донині, незважаючи на те, що вважається злочином в усіх державах світу. «Рабство» й «торгівля людьми» – поняття взаємопов'язані. Розглянемо їх докладніше.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичною основою дослідження є роботи зарубіжних і вітчизняних авторів – Л. Анненкової, М. Буряка, Т. Возної, С. Гайдук, В. Іващенко, К. Левченка, В. Маларека, Л. Ніконової, С. Стокера, А. Топчія,

При визначенні проблеми й аналізу існуючих підходів щодо її вирішення були використані закони України, наукова, юридична та довідкова література, роботи провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, звітні матеріали, періодичні видання України.

Більшість дослідників схильні вважати, що рабство – це насильницьке підпорядкування однієї людини іншою або однієї групи людей іншою групою людей. Слово походить від старослов'янського «раб» або «роб», яким у слов'ян називали робітника-людину, яка виконує ту, чи іншу господарську роботу. Пізніше з появою у світі рабовласництва, це слово стало вживатись у значенні – людина, яка виконує свої обов'язки примусово, яка знаходиться у власності

інших людей або організацій і яку можна розглядати як таку ж складову господарства як і худобу чи знаряддя праці, можна продати, обміняти, убити без її згоди [16].

У великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «рабство» тлумачиться наступним чином: «перший в історії людства суспільний лад, за якого виробники-раби були у несподіваному розпорядженні рабовласників» [1, с. 1194]. Відповідним чином визначається автором даного словника й поняття раб, це «людина у рабовласницькому суспільстві, яка була позбавлена будь-яких прав і засобів виробництва й перебувала у повній власності рабовласника; людина, яка потрапила в економічну, політичну залежність від кого-небудь, втратила свої права, свободу дій» [1, с. 1194].

У сучасному розумінні термін «рабство» інколи використовується для позначення суміжних категорій насильницького примушення людей для виконання певної роботи. В цьому розумінні правозахисні організації розробили певні критерії визначення сучасного рабства:

1) діяльність людини контролюється іншими особами за допомогою насильства чи погроз його застосування;

2) людина знаходиться в певному місці і займається певною діяльністю не по своїй волі, а також позбавлена можливості змінити ситуацію за власним бажанням.

3) за свою роботу людина або взагалі не отримує платню, або отримує мінімальну оплату, що не покриває її потреб на захист, оздоровлення, лікування, освіту тощо [18].

Узагальнивши окремих розгляд понять торгівля (купівля і продаж товарів) [1, с. 1463] та людина (особа як утілення високих інтелектуальних і моральних

властивостей), можна зробити висновок, що людина може бути об'єктом продажу та купівлі подібно товару.

У довідкових джерелах поняття «торгівля людьми» визначається як протизаконна торгівля людськими істотами в цілях комерційної сексуальної експлуатації або примусової праці: це сучасна форма рабства. Ця діяльність є найшвидше зростаючою кримінальною діяльністю у світі і пов'язана з незаконною торгівлею зброєю, як другою за величиною після торгівлі наркотиками [18].

Досліджуючи дане явище в правовому полі, варто розглянути його в межах нормативної бази. Так, в Законі України «Про протидію торгівлі людьми» [7] трактується декілька базових понять теми що розглядається. «Торгівля людьми» – здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином. «Особа, яка постраждала від торгівлі людьми», – будь-яка фізична особа, яка стала об'єктом торгівлі людьми і визнана такою відповідно до положень цього Закону. «Боротьба з торгівлею людьми» – система заходів, що здійснюються в рамках протидії торгівлі людьми, спрямованих на виявлення злочину торгівлі людьми, у тому числі незакінченого, осіб, які від цього постраждали, встановлення фізичних/юридичних осіб – торгівців людьми та притягнення їх до відповідальності.

Отже, розглядаючи вище наведені поняття, ми можемо зрозуміти сутність даної проблеми, яка вказує на те, що торгівля людьми – це одна із сучасних форм рабства, що включає в себе примус та насильництво. Дані категорії вивчаються рядом суміжних наук: правом, соціологією, психологією, педагогікою тощо. Це свідчить про значну актуальність даної проблеми на сучасному етапі. Та як суспільне явище, «торгівля людьми» має тривалу історію. Розглянемо її докладніше.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є розглянути історико-правові аспекти явища торгівлі людьми та виявити основні форми рабства в сучасному світі.

Вклад основного матеріалу. Рабство виникло в доісторичні часи з переходом до відтворюючого господарства. Передумовами його виникнення стали надлишок виробництва – раб повинен виробити продукції більше, ніж спожити, і досить висока густота населення, при якій стає можливий організований примус до праці. Рабство поступово зникає із встановленням суспільних устроїв, при яких економічний примус до праці ефективніший від неекономічного – примусу прямим насильством. Однак, процес витіснення рабства розтягнувся на кілька століть, а в деяких державах, наприклад США, рабство довгий час співіснувало з розвиненим промисловим виробницт-

вом. Нелегальне рабство в окремих частинах світу й окремих сферах життя існує ще й досі [3].

Рабство існувало в усіх стародавніх цивілізаціях – від Стародавнього Китаю до доколумбових цивілізацій Америки [8]. Рабами ставали боржники, полонені на полях воєн, покарані злочинці, покинуті діти, діти рабів. У Стародавніх Афінах, від двох до чотирьох п'ятих усіх мешканців – були рабами.

Рабовласницькі держави встановлювали закони, що закріплювали становище рабів та регулювали торгівлю людьми. Важке становище рабів призводило до їхніх повстань, які неодмінно придушувалися. Давньогрецькі філософи, наприклад, Аристотель, підтримували думку про природне рабство, тобто приреченість деяких людей на рабське становище. Аналогічний світогляд характерний для вищих станів рабовласницьких суспільств [10].

При розширенні території, окупованих Стародавнім Римом, рабами ставали цілі народи. Раби використовувалися не тільки для роботи, а й для розваг: як гладіатори чи для сексуальних послуг. В римській історії відомо чимало повстань рабів, серед яких найбільшим було повстання Спартака. Тільки в Римі в часи імперії проживало біля 400000 рабів [9].

В епоху раннього середньовіччя торгівля рабами була в основному зосереджена на півдні та сході – у Візантії та арабському світі. Джерелами постачання живого товару були язичницькі території Центральної та Східної Європи та Кавказ. До кінця середньовіччя рабство в Західній Європі майже повністю зникло – спочатку поступилося кріпацтву, а потім зовсім і було заборонено. У Східній Європі заборона рабства відбулася дещо пізніше, але інститут кріпацтва зберігався ще до середини 19-го століття. Торгівля рабами століттями процвітала в мусульманському світі, а це гігантські території від західної і північної Африки, Балкан до Індії і Південно-Східної Азії.

Після відкриття Америки (1492 р.) й початку її колонізації, встановилася трикутницька торгівля, елементом якої були перевезення рабів із Африки в нові європейські колонії в Америках, де раби використовувалися на плантаціях. Особливого розмаху трансатлантична торгівля рабами досягла в другій половині 18 століття, коли африканські царства організовували масштабні рейди в глибину Західної Африки з метою полонити якомога більше людей з метою продати їх європейським, особливо англійським – торговцям живим товаром. Самі європейці нечасто зважувалися заходити у внутрішні африканські території, боячись хвороб та опору місцевого населення [2].

Рабство в Британській імперії було заборонено 1833 року. Рабство в Америці почало відступати в середині 19-го століття. У США виник рух аболіціоністів, які виступали за скасування рабства в їх державі, виходячи з моральних християнських принципів. Рабство в Сполучених Штатах було скасоване внаслідок Громадянської війни 1860-х років [2].

Скасування кріпацтва в Австро-Угорщині стало результатом революції 1848 року. На початку 60-х років було скасоване кріпацтво в Російській імперії [2].

З XIX століття, майже у всіх державах воно починає прирівнюватися до злочину, який порушує основ-

ні права та свободи людини. Однією з перших спроб запобігти торгівлі людьми була декларація, прийнята на Віденському конгресі 1815 року, яка містила спроби обмежити торгівлю невільниками [4].

Увагу міжнародної громадськості торгівля людьми, особливо жінками, привернула в кінці XIX – початку XX ст. у зв'язку із загрозливим поширенням цього явища. Результатом стало скликання в Лондоні Міжнародного Конгресу з питань боротьби з торгівлею жінками, пов'язаною з проституцією [11, с. 32].

Наступним кроком було скликання у Франції міжнародної конференції у 1902 році, учасниками якої стали 16 держав. Саме нею вперше в історії було розроблено низку правових заходів щодо боротьби з торгівлею жінками, до яких належать: створення на території кожної держави центрального органу по збору та систематизації повідомлень про факти схилення жінок і дівчат до розпусти; прийняття необхідних мір для виявлення осіб, які займаються торгівлею жінками. Ці положення були викладені у Міжнародному договорі про боротьбу з торгівлею білими рабнями від 18 травня 1904 року [17].

Уперше проблему транснаціонального характеру торгівлі жінками і дітьми було вирішено на правовому рівні Міжнародною конвенцією про боротьбу з торгівлею білими рабнями, схваленою 4 травня 1910 року [15].

Міжнародна конвенція про боротьбу з торгівлею жінками та дітьми від 30 вересня 1921 року містила зобов'язання держав щодо розробки законопроектів, які б встановлювали кримінальну відповідальність осіб, які втягують жінок у проституцію та займаються торгівлею жінками та дітьми [15].

Першим самостійним міжнародно-правовим документом, що містить норми про торгівлю дітьми, стала Женевська декларація прав дитини, прийнята Лігою Націй у 1924 році. Згідно Женевської конвенції відносно рабства 1926 року при Лізі Націй було створено спеціальний Дорадчий комітет з боротьби торгівлею жінками [13].

Інформація про професійних торговців жінками, за Міжнародною конвенцією про боротьбу з торгівлею повнолітніми жінками, потрапляла в сферу обміну між державами-учасницями. Подальша законотворча діяльність по боротьбі з торгівлею людьми втілювалась у Конвенцію про боротьбу з торгівлею людьми і експлуатацією проституції третіми особами від 2 грудня 1949 року [11]. Україною вона була ратифікована 15 лютого 1955 року. Конвенцією були визнані злочинними такі діяння:

1) звідництво, схилення до проституції або розбещення з цією метою іншої особи, навіть за згодою цієї особи (п.1 ст.1);

2) експлуатацію проституції іншої особи навіть за згодою цієї особи (п.2 ст.1);

3) утримання будинку розпусти або управління ним (п.1 ст.2);

4) передачу в оренду або найом будівлі чи іншого місця, чи його частини за умови, що особа знала про цілі їхнього використання для проституції третіми особами (п.2 ст.2);

5) замах на вчинення вказаних дій, підготовку до них (ст.3);

6) умисну співучасть у діях, перелічених у пунктах 1–5.

У серпні-вересні 1956 р. була проведена Женевська конференція з питань боротьби з рабством. Результатом її роботи стало прийняття у вересні 1956 року Додаткової конвенції про скасування рабства, работоргівлі та інститутів та звичаїв, подібних до рабства [6]. Відповідно до цього документа, дії, що прирівнюються до рабства, можна охарактеризувати як боргову кабалу, закріпачення, примусовий шлюб чи інша незаконна передача, фактично, права власності на жінку, продаж чи інша оплатна передача дитини законними представниками з метою подальшої її експлуатації. Цей документ був ратифікований Україною 31 жовтня 1958 року.

Міжнародним пактом про громадянські і політичні права, прийнятим у 1956 році (стаття 8), було проголошено, що нікого не можуть утримувати в рабстві, рабство і работоргівля забороняються в усіх видах; ніхто не повинен утримуватися в підневільному стані [15].

Черговим кроком стало прийняття Генеральною Асамблеєю ООН 18 грудня 1979 року Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (для України набула чинності 3 вересня 1981 року). Вона містила комплекс заходів для припинення торгівлі жінками та експлуатації проституції, зокрема надання жінкам державами всіх прав, передбачених Конвенцією у повному обсязі, усунення всіх форм дискримінації [12].

Важливим документом, який містить норми про торгівлю дітьми, стала Конвенція про права дитини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 р. (для України вона набула чинності з 27 вересня 1991 року) [14].

Документом, що стосується боротьби з торгівлею людьми, зокрема жінками, є Декларація про викоренення насильства проти жінок (1993 р.) [5].

15 листопада 2000 року було прийнято Протокол про запобігання та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї, який доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Цінність його полягає в тому, що він містить визначення терміну «торгівля людьми», заходи щодо захисту жертв торгівлі людьми, їх реабілітації, попередження, співробітництво (обмін інформацією і підготовка кадрів) та інші міри, що їх застосовують держави-учасниці для боротьби з цим злочином [15].

Висновки і перспективи подальшого розвитку зазначеної проблеми. Отже, підсумовуючи наведений історичний огляд, можемо констатувати, що це суспільне явище супроводжує людське суспільство в усіх суспільних формаціях. Не зважаючи на боротьбу із ним, торгівля людьми залишається досить розповсюдженим явищем в сучасному світі. Аналіз норм міжнародного права дозволяє стверджувати, що міжнародна громадськість вживає заходів проти торгівлі людьми. Проте, хоча норми законодавства і змінюються, відповідно до сучасних умов і ситуацій на ринку «живого товару», транснаціональна злочин-

ність постійно знаходить все нові й нові шляхи і способи вчинення цього злочину. В нашій країні відсутній ефективний механізм взаємодії правоохоронних органів з іншими державними структурами в сфері протидії торгівлі людьми. Мають місце прогалини в національному законодавстві та його не виправдана бюрократизація, в результаті яких ускладнена проце-

дура порушення кримінальних справ. Чинна система надання допомоги «жертвам» торгівлі людьми в основному фінансується міжнародними організаціями. У зв'язку з цим необхідно вирішити питання щодо забезпечення державних структур відповідними кадрами, належним фінансуванням та суттєвим оновленням законодавчої бази.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., ІРПНБ. ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Всемирная история : [учебник для вузов] / под ред. Г. Б. Поляка, А. Н. Марковой. – М. : ЮНИТИ, 2000. – 496 с.
3. Всесвітня історія : [навч. посіб.] / Б. М. Гончар, М. Ю. Козицький, В. М. Мордвінцев, А. Г. Слюсаренко. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2001. – 359 с.
4. Декларация держав о прекращении торгога неграми от 27-го января (8-го февраля) 1815 г. [Электронный ресурс] // Собрание трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами: Трактаты с Австрией. 1815-1849. Т. 4: Ч. 1. Составил Ф. Мартенс. – СПб.: «Типография Министерства Путей Сообщения» (А. Бёнке), 1876. – С. 493–500. [Электронный ресурс] // Режим доступа : <http://lawlibrary.ru/izdanie47757.html>.
5. Декларация про викорінення насильства проти жінок від 20 грудня 1993 р. // Нелегальна міграція та торгівля жінками у міжнародно-правовому контексті (у двох книгах). Книга друга. Частина 3 / За ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київський ун-т права, Нац. акад. внутр. справ України, 2001. – С. 163–168.
6. Дополнительная конвенция об упразднении рабства, работорговли и институтов и обычаев, сходных с рабством от 7 сентября 1956 г. // Україна в міжнародно-правових відносинах: Боротьба із злочинністю та взаємна правова допомога. Кн. 1. Упорядники: В. Л. Чубарев, А. С. Мацко. – К. : Юрінком, 1996. – С. 136-143.
7. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» [Електронний ресурс] / Режим доступа : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3739-17>.
8. История Древнего Востока : [учеб. для студ. вузов, обучающихся по спец. «История»] / А. А. Вигасин, М. А. Дандамаев, М. В. Крюков и др.; под ред. В. И. Кузицина. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Высш. шк., 2001. – 462 с.
9. История Древнего Рима : [учеб. для вузов по спец. «История»] / В. И. Кузицин, И. Л. Маяк, И. А. Гвоздева и др.; под ред. В. И. Кузицина. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Высш. шк., 2001. – 383 с.
10. История Древней Греции : [учеб.] / Ю. В. Андреев, Г. А. Кошеленко, В. И. Кузицин, Л. П. Маринович; Под ред. В. И. Кузицина. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Высш. шк., 2001. – 399 с.
11. Карпачова Н. Звернення Уповноваженого з прав людини з нагоди 50-річчя Конвенції ООН 1949 року про боротьбу з торгівлею людьми // Вісник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. – 2000. – № 2. – С. 32.
12. Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин от 18 декабря 1979 г. // Нелегальна міграція та торгівля жінками у міжнародно-правовому контексті (у двох книгах). Книга друга. Частина 3 / За ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київський ун-т права, Нац. акад. внутр. справ України, 2001. – С. 141–152.
13. Конвенция о рабстве от 25 сентября 1926 г. с изменениями, внесенными Протоколом от 7 декабря 1953 г. // Україна в міжнародно-правових відносинах: Боротьба із злочинністю та взаємна правова допомога. Кн. 1. Упорядники: В. Л. Чубарев, А. С. Мацко. – К. : Юрінком, 1996. – С. 131–135.
14. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2001. – № 2. – С. 255–273.
15. Міжнародний захист прав і свобод людини. Збірка документів. М., 1990.
16. Моніторинг виконання Державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 року. Миколаївська область / за заг. ред. К. Б. Левченко. Міжнарод. жіноч. право-захис. центр «Ла Страда-Україна» – К. : Україна, 2010. – 32 с.
17. Рабство [Електронний ресурс] // Режим доступа : <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.
18. Торгівля людьми в Україні: оцінка заходів, спрямованих на протидію. – Київ, 2004. – 56 с.
19. Хачко Н. Трудовое и сексуальное рабство. Истории об украинцах – жертвах торговли людьми [Електронний ресурс] // Режим доступа : <http://old.atn.ua/newsread.php?id=33013>.
20. Черняк Ю. Правила міжнародного співробітництва у сфері захисту дітей (на матеріалах Гаазької Конвенції 1996 р.) [Текст] / Ю.Червяк // Право України. – 2008. – № 5. – С. 92–98.
21. Черткова О. В. Жіноча секс-індустрія як соціальна проблема [Текст]: наукова робота ліцеїста / О. В. Черткова.– Суми, 2001. – 31 с.

Н. В. Клименюк,

канд. пед. наук, доцент кафедры социальной работы

Е. Е. Клименюк,

магистрант социальной работы,

Николаевский национальный университет им. В. А. Сухомлинского, г. Николаев, Украина

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ ТОРГОВЛЕ ЛЮДЬМИ: ИСТОРИКО-ПРАВОВЫЕ НОРМЫ МЕЖДУНАРОДНОГО И ОТЕЧЕСТВЕННОГО ПРАВА

В статье рассмотрена проблема торговли людьми как формы современного рабства. Исследована история явления торговли «живым товаром» в разные эпохи и в разных странах. Проанализированы нормы международного и отечественного права по борьбе с работорговлей. Исследованы все виды и формы рабства в современном мире.

Ключевые слова: торговля людьми; рабство; международно-правовые документы.

N. V. Klymenyuk,

PhD in Pedagogic sciences, Associate Professor of the Department of Social Work

Ye. Ye. Klymenyuk,

Master's Degree student of social work,

Mykolayiv National University named after V. O. Sukhomlinskiy, Mykolayiv, Ukraine

COUNTERACTION TO HUMAN TRAFFICKING: HISTORICAL AND LEGAL NORMS OF INTERNATIONAL AND DOMESTIC LAW

The article deals with the problem of human trafficking as a form of modern slavery. The history of the phenomenon of trafficking in «live goods» is studied in different epochs and in different countries, the norms of international and Russian law on combating the slave trade are analyzed, all forms and forms of slavery in the modern world are investigated.

Key words: human trafficking; slavery; international legal documents.

Рецензенти: *Мещанинов О. П.*, д-р пед. наук, професор.

© Клименюк Н. В., Клименюк Е. Е., 2017

Дата надходження статті до редколегії 16.03.2017